

УДК 811.112.2'42:82-1/-9

DOI <https://doi.org/10.32782/2522-4077-2026-217-42>

ЗАГОЛОВОК ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ: ВІД ЗОВНІШНЬОЇ ФОРМИ ДО ЗАКОДОВАНОГО СЕНСУ

TITLE OF THE LITERARY WORK: FROM EXTERNAL FORM TO ENCODED MEANING

Токарева Т. С.,
orcid.org/0000-0001-6898-821X

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри германських мов, зарубіжної літератури та методик викладання
Центральноукраїнського державного університету імені Володимира Винниченка

Статтю присвячено дослідженню заголовка як ключового елемента художнього тексту, що виконує функцію первинного семантичного коду та виступає медіатором між автором і читачем. Актуальність роботи зумовлена необхідністю комплексного осмислення ролі заголовка у формуванні смислової структури тексту, а також недостатнім рівнем вивчення цього питання у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці тексту. У дослідженні узагальнено наукові підходи до визначення статусу заголовка, зокрема його трактування як компресованої мовної одиниці, що акумулює основну ідею твору. Розглянуто основні функції заголовка, серед яких інформативна, тематизуюча, символізуюча, прогноуюча та прагматична, а також визначено їх роль у процесі інтерпретації художнього тексту.

У статті досліджено роль заголовка художнього тексту як важливого семантичного елемента, що визначає не лише інтерпретацію твору, а й взаємодію між автором та читачем. Заголовок розглядається як перша мовна одиниця, яка концентрує в собі основну ідею та філософський зміст тексту, виступаючи медіатором, який активує когнітивні очікування. Стаття розглядає також історичну еволюцію заголовків та їх взаємодію з текстом, підкреслюючи важливість символічної і функціональної ролі заголовків у контексті художнього твору. Відзначається, що заголовок не є пасивним елементом, а активно формує загальний смисловий контекст твору, інтегруючи основні теми та конфлікти, що розгортаються в основному тексті.

Особливу увагу приділено аналізу структурно-семантичних типів заголовків та їх класифікації за формальними і змістовими ознаками. Досліджено особливості заголовків творів німецькомовної художньої літератури, зокрема їх граматичну організацію, типи синтаксичних конструкцій та способи кодування змісту. На прикладах відомих творів проілюстровано механізм переходу від зовнішньої форми заголовка до його глибинного, символічного значення. У результаті встановлено, що заголовок є динамічною одиницею, смисл якої повністю розкривається лише у взаємодії з текстом. Він виступає не лише засобом номінації, а й інструментом моделювання художнього простору, формування читацьких очікувань та репрезентації авторської концепції. Таким чином, заголовок художнього твору постає як складний психосоціолінгвістичний феномен, що забезпечує цілісність тексту та сприяє його глибшому розумінню.

Ключові слова: заголовок художнього тексту, семантичний код, функції заголовка, інтерпретація тексту, німецькомовна література, текстова прагматика.

The article is dedicated to the study of the title as a key element of the literary text, performing the function of the primary semantic code and serving as a mediator between the author and the reader. The relevance of the work is determined by the necessity of a comprehensive understanding of the role of the title in the formation of the role of the title in the formation of the text's semantic structure, as well as the insufficient level of exploration of this issue in both domestic and foreign text linguistics. The study generalizes scientific approaches to defining the status of the title, in particular, its interpretation as a compressed linguistic unit that encapsulates the main idea of the work. The article examines the primary functions of the title, including informative, thematic, symbolic, predictive and pragmatic functions, and outlines their role in the interpretation process of the literary text.

© Токарева Т. С., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

The study explores the role of the title of the text as a significant element that not only defines the interpretation of the work but also mediates the interaction between the author and the reader. The title is considered the first linguistic unit, concentrating the main ideas and philosophical meaning of the text, while also acting as a mediator that activates cognitive expectations. The article also addresses the historical evolution of titles and their interaction with the text, emphasizing the symbolic and functional significance of titles within the context of a literary work. It is noted that the title is not a passive element but actively shapes the overall semantic context of the work, integrating key themes and conflicts that unfold in the main text.

Special attention is given to the analysis of structural-semantic types of titles and their classification according to formal and content-related characteristics. The study explores the peculiarities of titles in German-language literature, specifically their grammatical organization, types of syntactic constructions and ways of encoding content. Through examples from well-known works, the mechanism of translation from the external form of the title to its deep, symbolic meaning is illustrated. As a result, it is established that the title is a dynamic unit whose meaning is fully revealed only in interaction with the text. It serves not only as a means of nomination but also as an instrument for modeling the artistic space, shaping readers' expectations, and representing the author's concept. Thus, the title of a literary work emerges as a complex psycholinguistics phenomenon that ensures the integrity of the text and facilitates its deeper understanding.

Key words: title of the literary text, semantic code, functions of the title, text interpretation, German-language literature, textual pragmatics.

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві та лінгвістиці тексту заголовок розглядається не просто як формальний ідентифікатор твору, а як його первинний семантичний код, який активує когнітивні очікування читача. У змістовій структурі твору заголовок відіграє суттєву роль: він передає у концентрованій формі основну тему або ідею твору. Ця функція заголовку обумовлює його зв'язок із усім текстом, оскільки зовнішня форма є лише оболонкою, а справжній «закодований сенс» розкривається ретроспективно, коли заголовок взаємодіє з усіма рівнями тексту. Твори художньої літератури, маючи глибокий духовний та емоційний сенс, покликані чинити відповідний вплив на читача. У світлі, а особливо у темні часи історії людства художнє слово було і залишається тим самим яскравим променем, який вносить сенс у життєвий вир. Питання ж інтерпретації змісту тексту не може бути розглянуте повною мірою без трактування сутності та функцій заголовка літературного твору. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розкрити механізм того, як коротка мовна одиниця концентрує в собі ідейно-філософський складник цілого тексту, стаючи медіатором між автором і читачем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Заголовок як невід'ємна складова тексту, особливо тексту художнього твору, привертав до себе погляди дослідників у царині літературознавства, лінгвістики тексту, стилістики та інтерпретації тексту. Досліджувалися структурні та синтаксичні особливості заголовків як компресованої форми мовлення, здійснювалися спроби аналізу їх функціональних аспектів. У наукових працях різних дослідників були вказані різноманітні функції заголовка, серед яких на першому місці вказується інформативна, а також рекламна, експресивно-апелятивна, номінативна та інші, що підкреслює його важливе значення. Слід зазначити, що у вітчизняній лінгвістиці проблемі дослідженню заголовка художніх творів приділялося недостатньо уваги попри актуальність даного напрямку. Людмила Грицюк розглядала питання щодо лінгвістичного статусу заголовка та вивчала образно-семантичний підхід до класифікації заголовків [1], Людмила Юлдашева у своїх наукових розвідках розглядала заголовок як особливу номінативно-предикативну одиницю, акцентувала прагматичні особливості заголовків [2; 3]. Роль заголовка як конденсату текстової прагматичної інформації крізь призму категорій тексту, зокрема категорії інформативності, була предметом дослідження Алли Євграфової. Лариса Пилипюк розглядала питання щодо ролі заголовка у художньому тексті, акцентуючи увагу на основних функціях заголовку, які впливають на його зв'язок із текстом (на матеріалі творів Оноре де Бальзака). Основною тезою її дослідження було названо наступну «заголовок втілює художню концепцію твору» [4].

Оскільки у статті мова піде також про особливості заголовків творів німецькомовної художньої літератури, то серед зарубіжних дослідників слід назвати Буркхард Менінггофф, яка трак-

тувала заголовок як окремий різновид тексту (*Textsorte*) [5, с. 14]. Німецька дослідниця у галузі лінгвістики Крістіана Норд розглядала текстолінгвістичні та текстотипологічні основи аналізу заголовку, надаючи йому статусу тексту, виокремила заголовок у окремий вид тексту з його специфічними функціями, обґрунтувала культурно-специфічні ознаки заголовку, вказуючи при цьому на наявність закодованої інформації у змісті заголовку (з точки зору особливостей перекладу) [6]. Біанка-Жанет Шрьодер досліджувала особливості заголовків віршованих творів, зв'язок заголовку із текстом, форми та функції заголовків у цьому відношенні, зазначала, що ще Платон і Ціцерон мали неабиякий вплив на створення заголовків поетичних творів. Заголовки творів латинською мовою, такі, як трагедія, комедія, епос, повчальний вірш, поетичний лист, збірки віршів та ін. особливу увагу було приділено проблемі виникнення заголовків, досліджувалися відношення заголовку до самого тексту, особливо це стосувалося заголовків, які склалися із власних назв або метафор, аналізувалися заголовки античних творів [7]. Недостатньо дослідженим залишається також питання щодо функціонування заголовка у творах німецької художньої літератури.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є комплексний аналіз заголовка художнього тексту як особливої семантико-прагматичної одиниці, що функціонує як кодована форма вираження авторського задуму; виявлення його основних функцій (тематизуючої, символізуючої, комунікативної та ін.) а також дослідження специфіки структурно-семантичної організації заголовків у німецькомовній художній літературі та механізмів їх взаємодії з текстом у процесі інтерпретації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Заголовок є «невід'ємною і найвиразнішою сегментованою частиною будь-якого тексту» [8, с. 162]. «Заголовок художнього тексту несе у собі значне смислове навантаження, оскільки постає першим знаком тексту» (за Г. Лукашем) [8, с. 163]. Л. Пилипюк розглядає заголовок як «один із найважливіших елементів смислової та естетичної організації художнього тексту» [4, с. 170]. В. А. Кухаренко називає заголовок твору його гранично стиснутою згортокою, акцентує увагу на тому, що заголовок вбирає у «свій незначний об'єм весь художній світ твору», набуваючи сконцентрованої енергії «туго згорнутої пружини» [9, с. 97].

Л. П. Юлдашева із колективом співавторів Ю. М. Кобиліною та Т. Б. Коломинською у статті «Прагматичні особливості заголовків сучасної української літератури» схиляються до надання заголовку, відповідно до його семантичного аспекту, властивості «комунікативної (текстової) компресії», що сприяє згортанню інформації та використовує вторинну номінацію. Дослідниці трактують заголовок як «своєрідний парафраз тексту», «скомпресований нерозкритий зміст тексту», саме завдяки ключовим елементам заголовку найбільш важлива інформація твору отримує акцент [3, с. 84–85]. Погоджуємося із їх твердженням, що слова, задані у заголовку, «зазвичай вживаються не в своєму лексикографічному денотативному значенні, а в асоціативному» [3, с. 84–85].

Слід зазначити, що кожен заголовок виконує тематизуючу функцію у тексті. Тут можна виокремити найбільш типові випадки найменування художнього твору за одним чи декількома компонентами змістової структури твору: називається головна діюча особа (або група осіб), подія (або події), яка виступає центром фабульної дії, час чи місце події. Заголовок, який має структуру словосполучення або речення може відразу називати два (або більше) компонента змістової структури твору. Л. Ф. Грицюк зазначає: «Тема є частиною матеріально зафіксованої сфери твору, але це не означає, що заголовок як одиницю мовлення можна кваліфікувати як одиницю основного тексту твору (особливо в поезії). Його необхідно, хоча б умовно, винести за межі тексту та сприймати як певний сигнал твору, визначаючи принцип зв'язку з основним текстом» [1].

Крім тематизуючої заголовок може також мати символізуючу функцію у тексті. Символічний зміст заголовка формується у межах всього тексту. При цьому є можливим розвиток і навіть

трансформація символічного змісту заголовка. Крім цього, заголовок може поєднувати тематизуючу та оціночну функції. Таке поєднання притаманне заголовкам, дві частини яких пов'язані сполучником *oder*: *H. von Doderer «Zwei Lügen oder eine antikische Tragödie auf dem Dorfe»*.

Розглядаючи у історичній ретроспекції еволюцію формування заголовка В. А. Кухаренко зазначає провідну роль його прогнозуючої функції. Зважаючи на ступінь розгорнутості заголовкової інформації слід звернути увагу безпосередньо на форму заголовка. «Розгорнута інформація, представлена у вигляді ускладнених речень, характерна для заголовків європейської та американської літератури XVII – XVIII століття» [9, с. 98]. Більш самодостатніми є «заголовки-дескрипції», оскільки вони меншою мірою схиляються до семантичних трансформацій, які відбуваються у тексті, формуючи у читача впевнену перспекцію саме розгортання художнього тексту. Подекуди заголовки повною мірою можуть розкривати зміст твору, позбавляючи його своєрідної «загадки», закладеної самим автором, виголошуючи наслідки конфлікту, описані у творі. Заголовкові дескрипції не є характерними для прозових творів XX століття. Сфера їх використання лежить у площині пародійного забарвлення [9, с. 99]. В. А. Кухаренко також зазначає серед основних функцій заголовку прогнозуючу та орієнтуючу.

Мовознавець Наталія Фатєєва зауважує, що заголовок «за своїм змістом тяжіє до тексту, а за формою – до слова». Відповідно до змісту заголовки класифікують на: 1) графічні; 2) німі; 3) цифрові; 4) вербальні та 5) комбіновані. Вербальний заголовок «складається зі слова чи словосполучення, що виражає зміст тієї частини тексту, до якої належить заголовок». Тематичний заголовок є поширеним серед текстів різних стилів та жанрів [8, с. 163].

На думку Л. Юлдашевої – «заголовок – це конструкція в поєднанні всіх своїх функцій» [2, с. 88]. У своїй статті «Заголовок як особлива номінативно-предикативна одиниця» дослідниця наводить класифікацію заголовків «на підставі співвідношення назв із виокремленими компонентами твору» (за А. В. Ламзіною): «1) заголовки, що представляють основну тему чи проблему твору; 2) заголовки, що задають перспективу розвитку сюжету твору, зокрема: а) фабульні заголовки (описують весь сюжетний ряд); б) кульмінаційні заголовки (виділяють найважливіший щодо розвитку дії момент); 3) заголовки, що містять імена персонажів; 4) заголовки, що позначають час і простір» [2, с. 88].

На думку О. Траченко та Є. Бортняк, сприйняття заголовку відбувається на трьох основних етапах: перший етап – сприйняття узагальнення значення мовних одиниць, коли читач готується до розуміння та повного сприйняття художнього тексту; другому етапі спрямований на сприйняття смислу заголовка, при цьому читач формулює попередню гіпотезу стосовно змісту тексту; завершальним є третій етап, який характеризується сприйняттям смислу заголовка на його виході з тексту [10]. Письменники, літературознавці, психологи, лінгвісти зазначають як провідну функцію заголовка комунікативну (інформативну).

Зазвичай заголовок, з точки зору мовного оформлення, може складатися з одного слова, словосполучення, з цілого речення, або ж з їх комбінації. Але це не є обов'язковим для всіх заголовків. Примітно, що у царині ліричних творів можуть спостерігатися досить незвичні випадки назв. Так у збірці віршів Пауля Шебарта «*Die Mopsihal*» однією із назв є така, що складається лише із розділових знаків «???». Отже, даний випадок свідчить про можливе утворення назв, які не мають лексичного оформлення [5, с. 14].

«Заголовок є першим орієнтиром у сприйнятті тексту, виразником загальнокультурного контексту, інформантом про епоху, її цінності та ідеї» [2, с. 92]. В. А. Кухаренко стверджує, що основне призначення заголовка здатен реалізувати у зв'язку із текстом, який представлений у завершеній формі, оскільки саме текст є носієм концепту, а авторське формулювання концепту, в основному, втілюється у заголовку. «Як основний актуалізатор текстового концепту, заголовок представляє собою динамічне утворення, що розвивається» [9, с. 101].

Заголовок є вагомим компонентом тексту, він виступає у якості особливої комунікативної одиниці мови, яка виявляє свої функції на таких рівнях як: інформаційний, лінгвальний, психо-

логічний, емоційно-експресивний та ін. у формальному контексті він може виражатися із використанням для його оформлення будь-яких мовних одиниць, як то слово, словосполучення або ж речення, але не отожднюється з жодним із них. Називання тексту є мовним явищем, автор, даючи назву текстові, вказує на певні аспекти тексту саме через цю назву, яка, у свою чергу, утворює символічну рамку навколо тексту. Завдяки назві тексти відрізняються від інших та ідентифікуються [5, с. 15].

Саме заголовок виступає засобом моделювання художнього простору та часу твору, взаємодіючи зі всіма текстовими рівнями. «Заголовок узагальнює, концентрує основний зміст тексту, відображає його суть, є своєрідним кодом, дешифрування якого виявляє авторські інтенції стосовно власне заголовка і тексту загалом» [4, с. 173]. У такий спосіб заголовок є передумовою для виникнення між ним та безпосередньо текстом смислової інформації, завдяки якій текст паралельно і розгортається у просторі, і акумулює свій зміст у формі заголовка. «У художньому тексті заголовок ніколи не стоїть осторонь від текстового розгортання. Він так або інакше «задіяний» у лексичне поле твору, трансформується митцем у потрібному для нього ракурсі. Заголовок мусить бути виразним, стислим, змістовним, цікавим, легко вкладатися в пам'яті читачів» [11, с. 61].

Заголовок художнього тексту впливає на його зміст, «передає авторську оцінку описуваних подій чи героїв, визначає тему, проблематику твору, закладає основу формування ідейного напрямку художнього тексту» [8, с. 163]. Маючи за основу метафору, заголовок формує пафос художнього твору, є виразником емоційного забарвлення, зокрема може також містити позатекстову інформацію, він є відносно автономним елементом тексту, «який є точкою відліку у сприйманні його понятійної системи і містить у собі семантично згорнутий текст» [8, с. 166]. У будь-якому художньому творі заголовок виконує важливу роль. Маючи різний спосіб моделювання він завжди органічно вплітається у текст, пов'язується із сюжетом твору, його підтекстом та є виразником думки і голосу автора [11, с. 62].

Заголовок концентрує основну ідею тексту, подану у вигляді певного коду. Він є не лише змістовним, але й психологічним центром твору, який повністю розкривається лише в процесі читання. Заголовок можна розглядати як особливий психосоціолінгвістичний вузол, у якому зосереджуються різні смислові аспекти тексту. Він поєднує кілька сюжетних ліній і реалізує їх через ідею, закодовану у заголовку твору. Заголовок, який за своєю узагальнюючою функцією, наближається до слова, не просто позначає фрагмент дійсності, а виражає цілісну ідею твору в закодованій формі. Заголовок не є тотожним ні реченню, ні еліптичному висловлюванню, ні словосполученню, ні окремому слову. Його головна особливість полягає в органічному зв'язку з текстом, який виступає засобом дешифрування закладеної у ньому ідеї. Таким чином, заголовок є кодовою одиницею мовлення: мінімальною за кількістю мовних елементів, але максимальною за силою психосоціолінгвістичного узагальнення.

Ідея твору відображає світоглядну позицію автора, тоді як цільова установка є її конкретнішим проявом. Саме через заголовок автор насамперед заявляє свою позицію, а потім розгортає її у зміст твору. Заголовок, втілений у тексті, стає концентрованим вираженням авторської ідеї.

Оформлення писемного мовлення починається з назви тексту, яка виступає завершеним вираженням певної дії або змісту. Залежно від мовних одиниць, використаних у назві, вона може належати до двох основних типів: іменного (наприклад, «*Prometheus*» поезія Й. Гете) або дієслівного («*Atmen*» – назва відомої збірки віршів Гerti Мюллер). Змішані типи заголовків зустрічаються значно рідше. До таких можна віднести заголовок новели Готтфріда Келлера «*Kleider machen Leute*» або детективного роману Фрідріха Глаузера «*Matto regiert*». Зазначені заголовки іноді мають структурні розширення. Найпоширенішим є розширення іменного центру, що формує глибший смисловий план. Прикладом може бути назва знаменитої дебютної п'єси Фрідріха Шіллера «*Die Räuber*». У його менш відомому начерку «*Die Räuber fressen*» спостерігається додаткове смислове уточнення іменного центру завдяки використанню елемента, що конкретизує його значення.

У заголовках художніх творів найчастіше використовуються іменники у називному відмінку. Прикладами можуть бути заголовки роману Бернгарда Шлінка «*Der Vorleser*», класичного твору Франца Кафки «*Die Verwandlung*», оповідання Волфганга Борхерта «*Das Brot*» або роману Патріка Зюскінда «*Das Parfum*». Іноді заголовки утворюються за допомогою поєднання слів через сполучники, як у драмі Фрідріха Шіллера «*Kabale und Liebe*». Дієслова у заголовках зазвичай використовуються у формі наказового способу. Так, у Бертольта Брехта є поезія «*Lerne!*» із циклу «*Lob des Lernens*», а знаменита коротка притча Франца Кафки має назву «*Gib auf!*». У деяких випадках вони можуть бути представлені у формі інфінітива: Альфред Деблін «*Wissen und Verändern*»; збірка повчальних віршів Бертольта Брехта «*Fragen und lernen*».

Досить часто у заголовках використовуються прислів'я або вислови, близькі до них за змістом. Наприклад, назва відомої новели Готтфріда Келлера «*Kleider machen Leute*», роман Еріха Марія Ремарка «*Zeit zu leben und Zeit zu sterben*», який містить біблійну цитату з книги Еклезіаста і функціонує в німецькій мові як крилатий вислів. Заголовок драми Фрідріха Шіллера «*Kabale und Liebe*» – хоча це і не народна приказка, але сама назва стала настільки впізнаваною, що в німецькій мові вона вживається як ідіома для опису конфлікту між почуттями та інтригами. Подібним чином роман Ганса Фаллади «*Jeder stirbt für sich allein*» базується на похмурій народній істині про самотність людини перед смертю. Заголовок твору Леона Фейхтвангера «*Die Füchse im Weinberg*» є алегоричним біблійним висловом про тих, хто псує плоди праці, що в німецькій літературі часто сприймається як приказка. У заголовках також можуть використовуватися власні імена, як у романі Теодора Фонтане «*Effi Briest*».

Іншим типом є іменні словосполучення, наприклад «*Der siebte Kreuz*» – заголовок роману Анни Зегерс. Окрему групу становлять назви, що мають форму речення або наближаються до нього, наприклад, роман Е. М.Р емарка «*Im Westen nichts Neues*» може бути прикладом назви твору у вигляді еліптичного речення, в якому пропущено присудок, що підкреслює монотонність і байдужість офіційних зведень до людської трагедії. До подібних прикладів належить також роман Роберта Музіля «*Der Mann ohne Eigenschaften*» або п'єса Бертольта Брехта «*Mutter Courage und ihre Kinder*». Інколи назви мають характер еліптичних конструкцій. Назва роману Е. М. Ремарка «*Die Nacht von Lissabon*» також має форму еліптичного речення, вона вказує на обставину місця й часу без дії; або роман Фрідріха Дюрренматта «*Der Besuch der alten Dame*», назва якого є номінативним реченням, що констатує подію.

З огляду на кількість компонентів у структурі заголовка можна виділити кілька типів: 1) однокомпонентні заголовки, коли використовується одиниця тільки одного граматичного статусу (іменник або дієслово) оповідання Штефана Цвейга «*Die Schachnovelle*»; сюди відносять також однокомпонентні назви із розширенням (при використанні імітаторів ад'єктивного чи рідше адвербіального характеру), як то назва оповідання Штефана Цвейга «*Das brennende Geheimnis*»; 2) двокомпонентні заголовки, у яких поєднуються різні елементи, зокрема при іменники або сполучники, наприклад назва автобіографічного твору Курта Тухольського «*Die Welt von Gestern*». До цієї групи також належать розширені структури, наприклад заголовки роману Й.В. Гете «*Die Leiden des jungen Werthers*»; 3) багатоконпонентні заголовки, де поєднуються одиниці різного граматичного статусу, як у романі Ганса Магнуса Енценсбергера «*Der Untergang der Titanic*».

Слід звернути увагу на короткий аналіз заголовків німецькомовних художніх творів, які ілюструють перехід від «зовнішньої форми» до «закодованого сенсу». Почнемо із оповідання Франца Кафки «*Die Verwandlung*» («Перевтілення»). Його зовнішня форма представлена іменником, що означає біологічну чи фізичну зміну стану (метаморфозу). Закодований сенс пояснимо наступним чином: у німецькій мові слово *Verwandlung* має глибший когнітивний підтекст, ніж просто «зміна». Воно кодує ідею відчуження особистості, втрати людської подоби не лише фізично, а й соціально. У даному випадку заголовок оповідання стає ключем до абсурдності буття, де зовнішня форма (жук) є лише відображенням внутрішнього стану героя у ворожому

світі. Наступний твір Франца Кафки – його роман «*Der Prozess*» («Процес»). Зовнішньою формою заголовка є юридичний термін, що позначає судовий розгляд. Закодований сенс реалізується таким чином, що Ф.Кафка використовує артикль *der* для того, щоб надати цьому поняттю унікальності та фатальності. «Процес» тут – це не просто суд, а нескінченний, некерований механізм існування людини, яка винна в тому, що народилася. Заголовок у даному випадку кодує процесуальність як спосіб життя.

Заголовок роману Еріха Марії Ремарка «*Im Westen nichts Neues*» («На західному фронті без змін») у якості зовнішньої форми представлений фразою, стилізованою під сухе військове зведення (канцеляризм). Його буквальний переклад – «На Заході нічого нового». Закодований сенс даного заголовка полягає у тому, що це є класичний приклад іронічного кодування. Те, що для штабу є «відсутністю новин» (стабільна лінія фронту), для солдата означає щоденні смерті тисяч людей. Зовнішня лаконічність назви кодує трагедію «втраченого покоління», чиї життя знецінені до рівня статистики. Нас зацікавив також заголовок роману Е. М. Ремарка «*Zeit zu leben und Zeit zu sterben*» («Час жити і час помирати»), зовнішньою формою якого є біблійна алюзія (екклезіастична структура), побудована на паралелізмі. Закодований сенс заголовка полягає у тому, що назва кодує циклічність війни та неминучість вибору. Вона задає філософську вертикаль тексту, де кожна дія героя оцінюється через призму цих двох станів.

Зовнішньою формою заголовка роману Патріка Зюскінда «*Das Parfum*» «Запахи», або «Парфумер») є однослівна назва-номінація предмета побуту *das Parfum* (у фактично однойменному перекладі на українську мову *парфуми*). Закодований сенс заголовка криється у використанні артикля середнього роду *das*, який робить об'єкт абсолютним. У даному випадку заголовок роману П. Зюскінда кодує ідею маніпуляції та влади над натовпом через ефемерне. Це «код» невидимої сили, яка керує світом, попри свою невідчутність.

Висновки. Отже, у результаті проведеного дослідження встановлено, що заголовок є невід'ємним і функціонально значущим компонентом художнього тексту, який виконує роль первинного семантичного коду та забезпечує початкову орієнтацію читача у смисловому просторі твору. Його специфіка полягає у поєднанні мінімальної мовної форми з максимальною смисловою насиченістю. Доведено, що заголовок реалізує комплекс взаємопов'язаних функцій, серед яких провідними є інформативна, тематизуюча, прогноуюча, символізуюча та прагматична. Він не лише номінує текст, але й задає напрям його інтерпретації, формує читацькі очікування та виступає засобом актуалізації авторської ідеї.

З'ясовано, що семантика заголовка розкривається у процесі взаємодії з текстом, причому остаточне його осмислення відбувається ретроспективно. Заголовок виступає динамічною одиницею, здатною трансформувати своє значення залежно від контексту та читацького сприйняття. Проаналізовано структурно-граматичні типи заголовків у німецькомовній художній літературі, що дозволило виявити їх різноманітність та встановити залежність між формою заголовка і характером закодованого змісту. Особливу увагу приділено інтерпретації заголовків як носіїв прихованого змісту. На прикладі німецькомовних творів доведено, що заголовок функціонує як ключ до розуміння глибинних смислів тексту, відображаючи ідейно-світоглядні настанови автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Грицюк Л. Ф. Образно-семантичний підхід до класифікації заголовків. *Мовознавство*. 1992. № 2. С. 51–56.
2. Юлдашева Л. Заголовок як особлива номінативно-предикативна одиниця. *Філологічний часопис*. 2016. Вип. 1 (7). С. 87–93. DOI: <https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2016.138073>
3. Юлдашева Л. П., Кобиліна Ю. М., Коломинська Т. Б. Прагматичні особливості заголовків сучасної української літератури. *Вчені записки ТНУ імені В.І.Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Т. 33 (72). №1, Ч.1. С. 83–90. DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2022.1-1/15>

4. Пилипюк Л. Роль заголовка у художньому тексті (на матеріалі прозових творів Оноре Бальзака). *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 35. Т. 8. С. 169–174. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-8-27>.
5. Moeninghoff, Burkhard. Goethes Gedichttitel. Berlin; New York: de Gruyter, 2000. 210 S.
6. Nord, Christiane. Titel, Texte, Translationen. Buchtitel und ihre Übersetzung in Theorie und Praxis. Berlin: Frank&Timme, 2024. 305 S. DOI: <https://doi.org/10.57088/978-3-7329-8916-4>
7. Schröder, Bianca-Jeanette. Titel und Text : zur Entwicklung lateinischer Gedichtüberschriften. Mit Untersuchungen zu lateinischen Buchtiteln, Inhaltsverzeichnissen und anderen Gliederungsmitteln. Berlin; New York: de Gruyter, 1999. 355 S. DOI: <https://doi.org/10.1515/9783110802269>
8. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту: навч. посіб. / Т. А.Єщенко. К.: ВЦ «Академія», 2009. 264 с.
9. Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту. Навчальний посібник для студентів старших курсів факультетів англійської мови. Вінниця: Нова книга, 2004. 272 с.
10. Траченко О., Бортняк Є. Заголовок художнього твору як проблема вертикального контексту. *Іноземна філологія*. 1987. № 88. С. 35–40.
11. Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту: Навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. 423 с.

Дата першого надходження статті до видання: 26.03.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.04.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026